

*Жаңа уақыт
мәдениетіндегі Батыс
еуропалық философиясы
XVIII-ғ. Ағарту
философиясы*

Дәріс жоспары:

- *1 Эмпиризм мен рационализм философиялық дәстүрінің пайда болуы (Ф. Бэкон, Р. Декарт)*
- *2 Эпистемологиялық идеалдың қалыптасуы.*
- *3 Жаңа рационалдылықтың қалыптасуы.*
- *4 Жаңа уақыт философиясындағы француз және энциклопистерінің дәуірі.*

Жаңа Заманның бас кезіндегі философияның хронологиясы

Жаңа заман

Қайта өрлеу

1600ж.

1700ж.

Бруно (1548-1600)

Фр.Бэкон (1561-1626)

Галилей(1564-1642)

Капенелла(1568-1639)

Спиноза (1632-1677)

1640ж.

Лок (1632-1704)

Ньтон (1643-1727)

Гоббс(1588-1679)

Декарт (1569-1650)

Ағартушылық

1688ж.

Вольтер (1694-1778)

Лейбниц (1646-1716)

Беркли (1685-1753)

Юм (1711-1776)

Спиноза философиясы

Бенедикт (Барух) Спиноза

(1632-1677) - европалық рационализмнің көрнекті өкілі, Р.Декарт ілімін жалғастырушы, Жаңа Заманғы жетілдірілген, толық және негізделген философиялық жүйенің авторы.

Спинозаның философиялық зерттеулерінің пәні:

- 1. субстанция мәселесі;*
- 2. таным теориясы;*
- 3. этика сұрақтары, бостандық және қажеттілік мәселелері.*

Спинозаның философиядағы маңызды үлесі - болмыс мәні қарастырылатын субстанция теориясын жасауында. Негізіне Декарттың субстанция туралы теориясы алынғанымен, өзі онымен келіскенімен, Спиноза Декарттың теориясының кемшіліктерін жойып, өз жүйесін қалыптастыруға тырысты.

Спиноза Декарттың субстанция туралы теориясының басты кемшілігі - оның дуализмінде деп санады. Ондағы қайшылық - өз тіршілігі үшін өзінен өзгені қажет етпейтін мән болғандарына қарамастан барлық субстанцияларды жаратқан Жалғыз және Ең жоғарғы Ең ақиқат субстанция - Құдай болып, барлық басқа субстанциялар оған тікелей тәуелді болуында.

Спиноза теориясының мәні мынада:

- 1. жоғарғы субстанция - Құдай мен Ол жаратқан субстанциялар арасында айырмашылық жоқ;*
- 2. барлығын, бүкіл тіршілікті өзі қамтып жатқан бір ғана субстанция бар;*
- 3. ол субстанция Табиғат пен Құдайды қатар қамтиды;*
- 4. Табиғат - Құдай - бір;*
- 5. Табиғаттан тысқары немесе Табиғаттан жоғары тұрған Құдай жоқ;*
- 6. Құдай Табиғаттың ішінде;*
- 7. тек біртұтас Табиғат + Құдай ғана жарата алады;*
- 8. «Жаратушы әлем» біртұтас Табиғат + Құдай - «жаратылған дүниені» - жеке заттарды жасайды;*
- 9. жеке заттар өз бетінше тіршілік етпейді, ол біртұтас субстанцияның - Табиғат + Құдайдың «модустары» - көріністері ғана:*
- 10. модустар тіршілігінің сыртқы көрінісі - біртұтас субстанция (Табиғат + Құдай), модустар Оған бүтіндей тәуелді. Модустар кеңістікте және уақытта қозғалады, олардың тіршілігінің басы мен аяғы бар.*

Субстанцияның (Табиғат + Құдай) өзінің мынадай қасиеттері бар:

- 1. тіршілік етеді;*
- 2. дербес, ештеңеге тәуелді емес;*
- 3. өз-өзінің ішкі себебі бар (модустар сияқты сыртқы емес);*
- 4. көптеген қасиеттерге (атрибуттарға) ие, олардың негізгілері (ойлау мен дәйектілік)*
Декартта жеке модустардың сипаты болса,
Спиноза ілімінде бүкіл субстанцияның қасиеті;
- 5. уақыт пен кеңістікте шексіз;*
- 6. мәңгі (ешкім жасамайды және жойылмайды);*
- 7. қозғалыссыз.*

Спиноза этикасының өзекті мәселелері:

1. детерминизм (табиғаттағының бәрінің шарттылығы);
2. бостандық пен қажеттілік арақатынасы.

Оларды зерттей келіп Спиноза мынадай қорытындылар түйеді:

1. субстанцияда бостандық пен қажеттілік тұтасып, бірігеді;
2. Құдай (Табиғат) толық бостандыққа ие, бірақ Ол қажеттілік шеңберінде ғана әрекет етеді;
3. модустарда (жеке заттарда) еркіндік жоқ және олар қажеттілікке бүтіндей тәуелді;
4. адам - модус басқа модустардан ойлауымен ерекшеленеді, демек, бостандыққа ұмтылады. Бірақ ол өзі де модус болғандықтан азат емес және қажеттіліктің құрсауында ғана әрекет етеді;
5. жаны азаттықты қалағанымен, адам қажеттілік талабына көніп, қажеттілік ағынымен жүзеді (Спиноза тілінде - «рухани автомат» болып табылады);
6. сыртқы қажеттіліктерді - ішкі қажеттілікке айналдыру - бостандыққа апаратын жол;
7. бостандық - бұл танылған қажеттілік.

Жоғары дәрежедегі бостандыққа жету үшін Спиноза пікірінше мынадай шарттар орындалуы қажет:

1. Табиғат - Құдай субстанциясы түріндегі қажеттілікті барынша (максималды) танып білу;
2. аффектілерден (қайғы, қуаныш, әуестену, т.б.) арылу қажет, өйткені олар бостандыққа кедергі жасап, адамды қажеттілік бойынша әрекет етуге мәжбүрлейді.

Спинозанын өмірлік девизи: «Күлмеу, жыламау, қарғамау-түсіну!..»

*Жаңа Заманғы ағылшын философиясында
үлкен із қалдырғандар:*

- ❖ *Фр.Бэкон – философиядағы
эмпиристік бағыттың негізін қалаушы;*
- ❖ *Томас Гобсс (мемлекет мәселесін
зерттеп, «қоғамдық келісім» теориясын
ұсынды);*
- ❖ *Дж.Локк (Т.Гобсс дәстүрін
жалғастырып, мәселесін зерттеді).*

Ағылшын философиясы ХҮІІғ. Үшін озық үлгіде дамыды. Ағылшын философиясының қалыптасуына ықпал еткен саяси оқығалар:

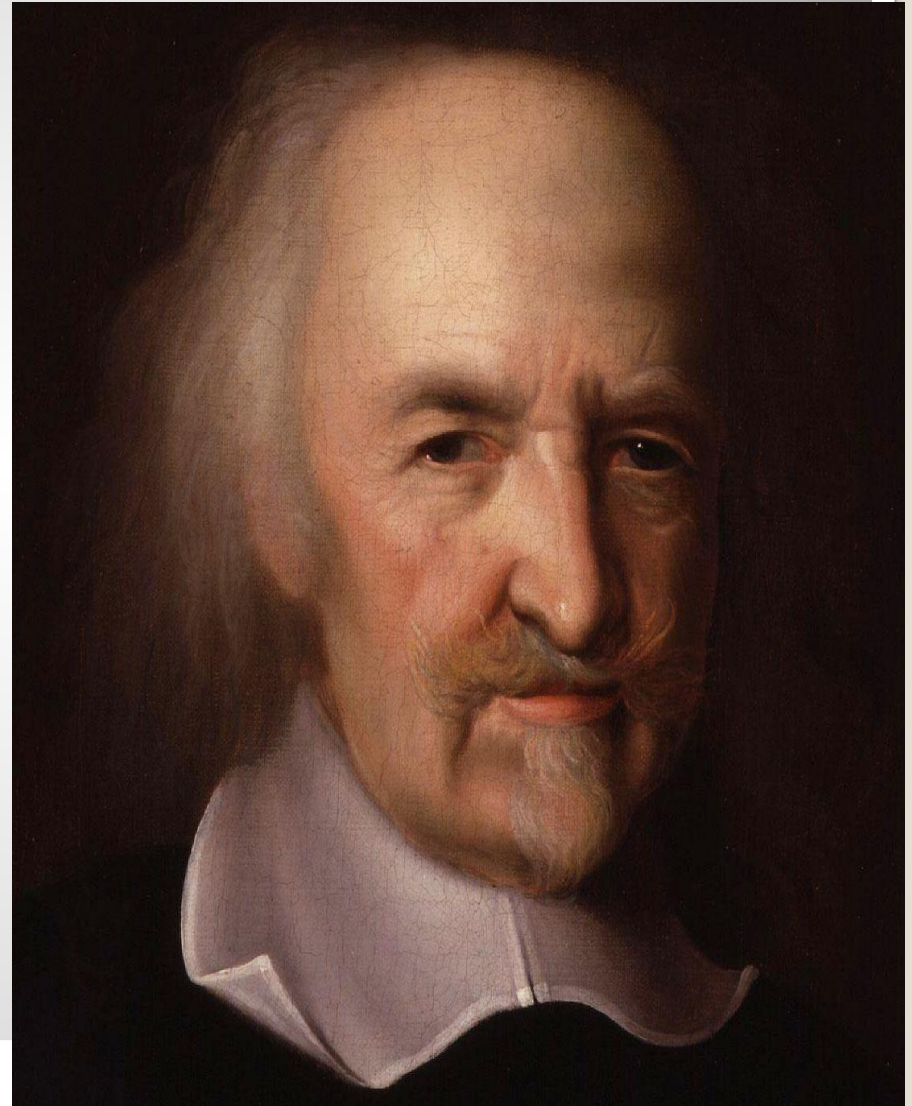
- *ХҮІІғ. ортасындағы Оливер Кромвельдің революциясы (корольді құлату мен жазалау, республиканың аз мерзімді тіршілігі, индепенденттер қозғалысы);*
- *1688 жылғы «даңқты революция»;*
- *протестантизмнің толық жеңісі, англикан Шіркеуінің Рим папасына тәуелсіздігі мен ішкі автономияға қол жеткізуі;*
- *парламент ролінің орнығуы;*
- *жаңа буржуазиялық қоғамдық-экономикалық қатынастардың дамуы.*

Т. Гоббс философиясы

Томас Гоббс (1588-1679)

- Бэконның философиялық дәстүрін жалғастырушы шәкірті. Негізгі еңбектері: «Азамат туралы бастапқы негіздеме»,

«Левиафан - материя, форма, мемлекеттік, діни және азаматтық билік».

Томас Гоббс:

- 1. теологиялық схоластикалық философияға қарсы шықты;*
- 2. философия мақсаты - ғылыми-техникалық прогреске жол ашу, адам әрекетінің практикалық нәтижелеріне қол жеткізу деп түсінді;*
- 3. эмпиризмді жақтады, Декарттың рационалистік философиясын сынады;*
- 4. нағыз материалист болды;*
- 5. қоғам мен мемлекет мәселесін маңызды философиялық мәселе деп санады;*
- 6. мемлекет теориясын жасады;*
- 7. мемлекет пайда болуының негізінде қоғамдық келісім жатыр деген идеяны алғаш ұсынды.*

Гоббстың философиялық зерттеу пәні — гносеология және мемлекет мәселесі. Гоббс адам танымы негізінен сезімдік қабылдау арқылы өтеді деп санады. Сезімдік қабылдау - сезім мүшелерінің (көз, құлақ, т.б.) қоршаған дүниеден сигналдарды қабылдап, өндеуі.

Ол сипаттарды Т.Гоббс **«белгілер»** деп атап, былайша жіктейді:

1. **дыбыстар** - жануарлардың өз әрекетін немесе ниетін (білдіретін сигналдар (кұстар «әні», жыртықшытардың ырылы т.б.);
2. **ен салу** - қатынас барысында адам ойлап тапқан белгілер;
3. **табиғи белгілер** — табиғат «сигналдары» (найзағай, бұлт, т.б.);
4. **еркін коммуникативті белгілер** — тілдегі сөздер;
5. **белгілер рөліндегі белгілер** — ашылыққа ғана түсінікті, арнайы шифрланған сөз (ғылыми тіл, діни тіл, жаргон, т.б.);
6. **белгілердің белгісі** - атаулардың атауы - универсалиелер (жалпы ұғымдар).

Гуго Гроций философиясы

Г.Гроций (1583-1645) - Голландияның саяси-әлеуметтік және философиясының көрнекті өкілі, қоғам қайраткері, философ, заңгер. Ойшылдың философиялық зерттеулерінің басты салалары:

- 1. гносеология (таным);*
- 2. мемлекет және құқық;*
- 3. соғыс және бейбітшілік мәселесі;*
- 4. халықаралық қатынастар.*

Гроций табиғи құқық теориясының негізін қалады. Бұл теорияның басты идеялары:

- 1. құқық Құдайдан келген жоқ;*
- 2. құқық бастапқыдан адамға тән, тиесілі;*
- 3. құқық атаулыны екі үлкен бөлімге топтауға болады: табиғи құқық және жазылған (позитивті) құқық;*
- 4. табиғи құқық - адамға табиғатынан берілетін құқық (өмір сүруге құқық, тұлғалық құқық, бостандық құқығы, т.б.) - жазылған-жазылмағанына қарамай, барлық түрі бұлжымай сақталынуы тиіс;*
- 5. жазылған (позитивті) құқық - адамдар өздері шығаратын және арнайы деректерде жазылатын тәртіп нормалары;*
- 6. ресми (жазылған, позитивті) құқық табиғи құқыққа сүйенуі және оған қайшы келмеуі тиіс.*

Дж. Локк философиясы

Дж.Локк (1632-1704) - Бэкон мен Гоббстың философиялық идеяларын дамытып, Жаңа Замандағы ағылшын философиясының эмпиристік және материалистік дәстүрін жалғастырды.

*Негізгі еңбегі:
«Адамның ақыл — ойы туралы тәжірибе».*

Дж.Локк философиясының негізгі қағидалары:

- 1. дүние материалды;*
- 2. таным негізінде тек қана тәжірибе жатады («сезімде болмаған нәрсе адам ойында (ақылында) болмайды»);*
- 3. адамда «туа біткен идеялардың» болуы мүмкін емес, себебі идеялардың өзі тәжірибе арқылы пайда болады;*
- 4. сана - әр адам өз өміріндегі тәжірибемен толтыратын бос бөлме (empty cabinet), тәжірибе жазылатын «таза тақта» (tabula rasa);*
- 5. тәжірибе көзі - сыртқы дүние;*
- 6. философия мақсаты - адамның өз әрекетінде табысқа жетуіне көмектесу;*
- 7. адам идеалы — сабырлы, заңды тындайтын және заңды сыйлайтын, адамгершілікті ұстанатын, өзін жан-жақты жетілдіріп, өз саласында жақсы жетістіктерге жеткен джентльмен;*
- 8. мемлекет идеалы - биліктің заң шығарушы, орындаушы және федеративті (сыртқы саяси) болып жіктелген негізде құрылған мемлекет.*

Мемлекеттегі билік бөлінісі туралы бірінші айтқан Локк болды.

Г.Лейбниц философиясы

*Г.Лейбниц (1646-1716) -
немістің математик-
ғалымы, заңгер, философ -
Жаңа Заман
философиясының соңғы
көрнекті өкілі және неміс
классикалық
философиясының ізашары.*

*Негізгі еңбектері:
«Монадология», «Адамның
ақыл - ойы туралы жаңа
тәжірибелер».*

*Лейбниц философиядағы
рационалистік бағытты
жақтады. Оның
философиялық зерттеулерінің
негізгі мәселелері:*

- 1. субстанция;***
- 2. таным.***

*Лейбниц Декарттың дуализмін
қабылдамады:*

- 1.бірішіден, барлық субстанциялардың (өз
тіршілігі үшін өзінен қажет емпейтін)
жоғары субстанция - Құдайға және ол
жаратқан өзара тәуелсіз
субстанцияларға;*
- 2.екіншіден, жаратылған
субстанциялардың дәйекті және рухани
(ойлайтын) болып бөлінуі.*

Лейбниц монадологиясының негізгі қағидалары:

1. бүкіл дүние көп санды субстанциядан құралған, субстанциялардың табиғаты дуалистік (Декарт пен Спинозада екіұдай) емес;
2. ол субстанциялар монадалар деп аталады (грек тілінен аударғанда «бір», «біреу»);
3. монада қарапайым, бөлінбейді, дәйекті емес, материалды-заттық құрылым емес;
4. монадологияның 4 сапасы бар: ұмтылыс;
әуестену;
қабылдау;
елестету.
5. мәні бойынша монада - өз жағдайын үздіксіз өзгертетін, біртұтас әрекет.
6. өзінің үздіксіздігіне байланысты монада өзін-өзі сезінеді;
7. монадалар абсолютті тұйық және бір-біріне тәуелсіз (Лейбниц пікірінше: бір нәрсе кіретін, бір нәрсе шығатын терезелері жоқ).

Барлық монадаларды Лейбниц 4 топқа жіктейді:

1. *«жсалаңаш монадалар» - неорганикалық табиғат монадалары (тастар, жер, пайдалы қазбалар);*
2. *жануарлар монадалары - түйсікке және жетілмеген өзіндік санаға ие;*
3. *адам (жан) монадалары - санаға, еске, ойлау қабілетіне ие;*
4. *жоғарғы монада —Құдай.*

Монада класы жоғары болған сайын оның пайымдылығы мен бостандық деңгейі де жоғары.

№	Жаңалықтары	Философтар
1	Субъективті идеализмнің дамуы	Беркли
2	Жаңа философиялық скептицизм мен агностицизмнің туып, дамуы	Юм
3	Дін және шіркеуді сынау, діни скептицизм мен азаиойдың, содан соң атеизмнің кең тарауы	Вольтер, Дидро, Гольбах, Ламетри, Кондильяк
4	Ньютонның механикасы негізінде қалыптасан деизмнің кең тарауы	Вольтер, Монтескье, Руссо, Кант
5	Ньютонның механикасы негізінде қалыптасан механистик материализмнің кең тарауы	Дидро, Даламбер, Ламетри, Гольбах, Кондильях
6	Материалистік және идеалистік сипаттағы сенсуализмнің кең тарауы	Локк, Кондильяк, Беркли, Юм
7	Сенсуализм мен рационализмнің қарсы тұруы (таным теориясы-сенсуализм негізінде құрылғанымен, рационализм-адам ақыл-ойының тегеурінді туралы тезистің теориялық фундаменті ролін атқарды)	
8	Әлеуметтік философияда: А) географиялық детерминизм концепциясының пайда боуы Б) "қоғамдық келісім" теориясының одан арғы дамуы	Руссо

ХҮШғ. француз ағартушылығы және оның өкілдері

XVIII ғасырдағы француз философиясын Ағартушылық философия деп атау қабылданған. Бұлай аталуы оның өкілдерінің Құдай, қоршаған дүние мен ондағы адам орны туралы қалыпты түсініктерді түпкілікті жойып, өз философиялық ізденістерінде новаторлық көрсетіп, ұлғайып келе жатқан буржуазиялық идеяларын ашық насихаттауында.

Жалпы алғанда, француз ағартушылары 1789-1794 жылдардағы Ұлы Француз Революциясын идеологиялық тұрғыдан дайындаушыларға айналды.

*Француз Ағартушылық
философиясының негізгі бағыттары :*

- 1. деистік;*
- 2. атеистік - материалистік;*
- 3. утопистік - социалистік
(коммунистік).*

Деистік бағыттың өкілдері:

*Вольтер
Монтескье
Руссо
Кондильяк.*

Атеистік — материалистік философияның өкілдері:

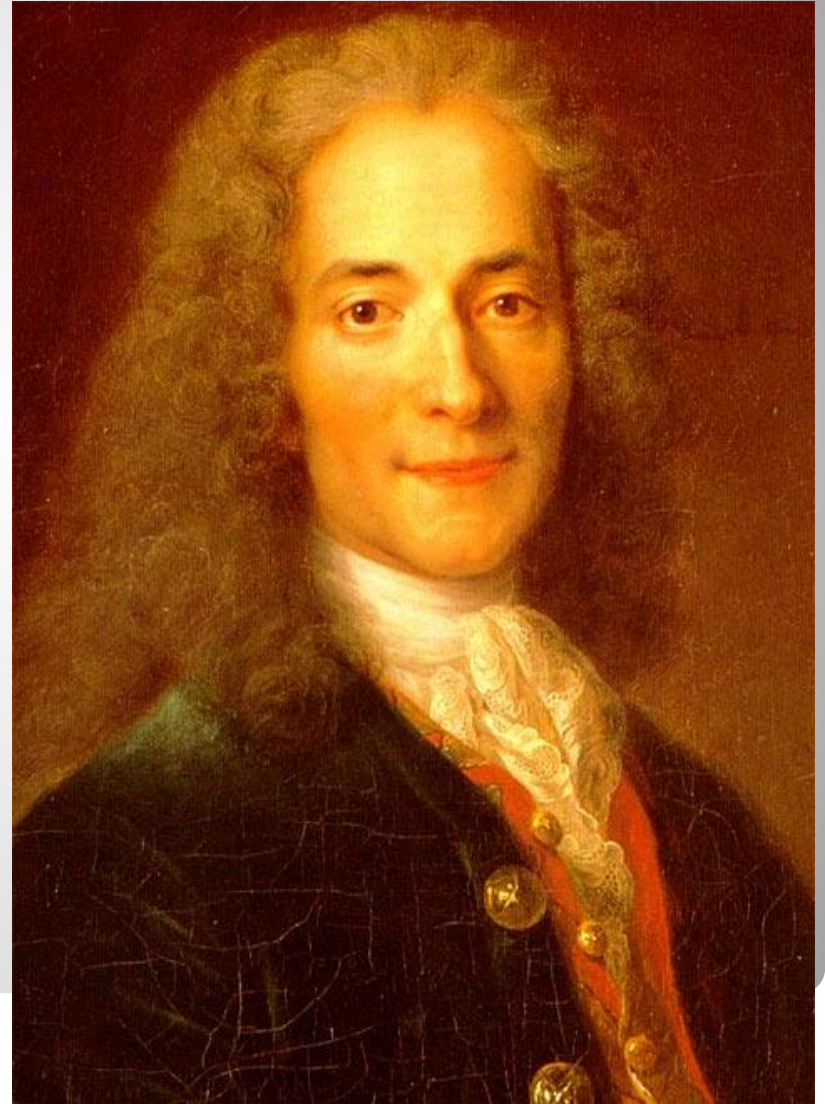
*Мелье
Ламетри
Дидро
Гельвеций
Гольбах.*

Социалист - утопистері (коммунистер) өкілдері:

*Мабли
Морелли
Бабеф
Оуэн
Сен-Симон.*

Вольтер философиясы

Вольтер (шын фамилиясы — Аруэ) Франсуа (1694-1778) - философ, жазушы, публицист, француз Ағартушылығы негізін қалаушылардың бірі.

Франсуа Вольтер:

1. дінге, әсіресе католизмге жан-тәнімен қарсы шықты
2. Құдайды тіршіліктің бастамасы, айналадағы дүниенің негізі деп қарастырады,
3. Құдайдың бар екенін мойындау - қоғамдық тәртіпті сақтау мен адамдардың (Құдай жазасы алдындағы қорқыныш арқылы) адамшылық бет - бейнені сақтауы үшін моральдық-эстетикалық тұрғыдан аса қажет;
4. танымға қатысты эмпиризмді жоғары бағалай отырып эмпиризм мен рационализмді біріктіруді жақтады;
5. халыққа деген гуманды қатынасқа, оның құқықтарын құрметтеуге шақырды;
6. мемлекет идеалы ретінде «білімді әмірші» (просвещенный абсолютизм идеясы) басқаратын абсолютті монархияны жақтады.

Руссо философиясы

*Жан-Жак Руссо
(1720-1778) - саяси-
әлеуметтік
философияға көп мән
берді, революцияшыл
демократтық
позицияны ұстанды .*

Руссо философиясының негізгі қағидалары:

- 1. Құдайды әлемдік ерік, әлемдік ақыл деп білді;*
- 2. материя жаратылмаған және әрқашан объективті тіршілік етеді;*
- 3. адам ажалды тән мен мәңгілік жаннан тұрады деп сенді;*
- 4. адам дүниені (заттар мен құбылыстар мәнін) түпкілікті толық танып біле алмайды деп санады;*
- 5. дін атаулыға, христиандыққа қарсы болды. Бірақ «дін жойылған жағдайда моральдық шек жойылып, адамгершілік төмендейді» деп қауіптеніп, діндерді алмастыратын «азаматтық дін», «әлемдік ерік культі», «ұлы тіршілік культі» т.б. ойлап шығаруды ұсынды.*
- 6. эмпириялық (тәжірибелік) танымды жақтады;*

Атеистік-материалистік бағыт және оның өкілдері

Атеизм - философиядағы Құдайдың қандай да болмасын тіршілігі мен көріністерін терістейтін және дінді жоққа шығаратын бағыт.

Материализм — идеалдының (рухтың) қоршаған дүниені жаратудағы және болмысындағы рөлін мойындамайтын дүние, оның кұбылыстары мен адам тіршілігін жаратылыстық ғылымдар тұрғысынан түсіндіретін философиялық бағыт.

Атеистік - материалистік философия XVIII ғасырдағы Франциада, Ұлы француз революциясы кезінде кең тарады. Оның көрнектері өкілдері: Мелье, Ламетри, Дидро, Гельвеций, Гольбах болды.

Жан Мелье философиясы

Жан Мелье (1664-1729) - кәсібі священник болғанымен, өмір жолында Құдай мен дінді толық терістен, атеизмге келген философ-материалист. Саяси-әлеуметтік көзқарастары бойынша Мельені социалист-утопистерге, алғашқы коммунистерге жатқызады.

Ол:

- ешбір Құдірет түрінің (оның ішінде Құдайдың да) тіршілігін мойындамады;*
- материядан бөлек тіршілік ететін идеяға, өлмейтін жанға сенбеді;*
- қоршаған дүние ерекше субстанциядан — материядан құралады деп есептеді;*
- материя - бүкіл тіршіліктің, барлық заттардың алғашқы себебі, ол жаратылмайды және шын тіршілік етеді, өзіндегі қозғалу қасиетіне байланысты тоқтаусыз өзгереді;*
- материя - комбинациялар нәтижесінде түрлі заттар құралатын ұсақ бөліктерден тұрады; .*

Дени Дидро философиясы

*Дени Дидро
(1713-1784)- аса
көрнекті француз
материалист-
философы.
«Ғылымдар, өнерлер,
кәсіптер
энциклопедиясын»
жасау идеясымен
Ағартушылыққа үлкен
үлес қосты.*

Дени Дидро :

- 1. материяны тіршіліктегі бірден-бір жалғыз субстанция деп сенді; ал барлық жеке заттар материяның көріністері;*
- 2. қозғалысты материяның әртектілік сияқты қасиеті деп түсіндірді (материяның сансыз көп, түрлі бөлшектері оны қозғалысқа келтіреді);*
- 3. әлемдік тіршіліктің рухани бастауын жоққа шығарды, сананы материяның қасиеті деп есептеді;*
- 4. қоғамның негізінде «қоғамдық келісім» жатқанына сенді, сондықтан корольдар мен феодалдар билігінің құдіреттілігін терістеді;*
- 5. мемлекет идеалы ретінде - «білімдар монархияны», ал экономикада - көпшілік мүддесін ескеріп, ақылмен бөлінетін жеке меншікті жақтады.*

Француз атеистік - материалистік философиясының тарихи мәні:

- *материализм мен идеализмнің жігін ажыратып, бөліп тастады;*
- *философияны діни наным-сенімдерден тазартты;*
- *материя субстанциясына реалистік анықтама берді;*
- *сананың - материяның өзін-өзі бейнелеу қасиеті екендігі туралы қазірге дейін кең танымал идеяны тұжырымдады;*
- *тәжірибеге дейінгі сезімнен тыс «таза» білімді сынады;*
- *материалистік сенсуализм теориясын негіздеді және таратты (таным негізінде түйсік сезімдері жатады);*
- *жеке заттардың барлығы - ұсақ бөлшектердің түрлі комбинацияларының нәтижесі екендігі туралы идеяны ұсынды;*
- *қозғалыс - күдіретті құбылыс емес, материяның қасиеті екендігіне назар аударды;*
- *әлеуметтік әділеттік идеясын негіздеді;*
- *Ұлы француз революциясын идеологиялық тұрғыдан дайындады.*

*НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ!!!*

